

تحلیلی بر تأثیرات کلانشهر تهران بر متغیرهای جمعیتی شهرهای کوچک پیرامونی
مطالعه موردی شهرهای رودهن و بومهن»

دکتر اسماعیل نصیری*

چکیده:

بررسی تأثیرات کلانشهرها بر مراکز جمعیتی پیرامون در سطوح مختلف از جمله عمده ترین مسایل مورد توجه در برنامه ریزی شهری و منطقه ای است. (Lyunk,2007,p19). این مقاله به بررسی کم و کیف تأثیرات کلانشهر تهران بر متغیرهای جمعیتی شهرهای کوچک اندامی چون رودهن و بومهن می پردازد. این دو شهر در شرق کلانشهر تهران و در فاصله ۴۰ تا ۴۵ کیلومتری از تهران واقع شده اند. این تأثیرات به صورت تطبیقی به استناد اطلاعات مرکز آمار ایران و مطالعات وسیع میدانی از طریق نرم افزار SPSS, I exce انجام گرفته است. نتایج این پژوهش که به گونه ای تطبیقی بر متغیرهایی مثل جمعیت آبادیها و شهری، ساختار سنی جمعیت، تغییرات میانگین نسبت جنسی ۲۰ تا ۳۴ سال، مهاجرت، بعد خانوار، سواد تأکید دارد، حاکی از تأثیرات متناوب و متفاوت کلانشهر بر دو شهر مورد مطالعه بوده است.

کلمات کلیدی: تأثیرات، کلانشهر، متغیرهای جمعیتی، پیرامون، رودهن، بومهن.

* استادیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه پیام نور

تاریخ دریافت: ۸۹/۶/۲۰ تاریخ پذیرش: ۸۹/۱۰/۸

مقدمه:

روند فزاینده نقاط شهری استان تهران از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۷ بیانگر تأثیر عملکرد کلانشهر تهران در افزایش نقاط شهری و شهرنشینی در پیرامون خود می باشد.

به طوری که در سال ۱۳۳۵ استان تهران فقط دارای سه کانون شهری بوده که به ترتیب به ۷ کانون در سال ۱۳۴۵ و ۱۲ کانون در سال ۱۳۵۵ و ۱۸ کانون در سال ۱۳۶۵ و ۲۶ کانون در سال ۱۳۷۵ ، و بالاخره به ۴۱ کانون شهری در سال ۱۳۸۷ افزایش یافته است. (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۷ ، صص ۹۳-۷۳).

نکته قابل ذکر اینکه با افزایش نقاط شهری پیرامونی که سدی جهت مهاجرت به سوی کلانشهر تهران بوده اند، سهم جمعیتی شهر تهران در شبکه شهری استان طی سالهای مذکور کمتر شده است.

همانطوریکه نمودار شماره ۱ نشان می دهد طی مدت ۵۲ سال تعداد نقاط شهری پیرامون شهر تهران بیش از ۱۳ برابر شده است. در واقع عملکرد شهر تهران، موثرترین عامل در جمعیت پذیری نقاط روستایی پیرامونی و در نتیجه تغییر و تبدیل آنها به نقاط شهری بوده است.

نمودار ۱ - تغییرات رتبه بندی جمعیت، شهرهای استان تهران، از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۷

رتبه جمعیتی	نام شهر ۱۳۳۵	۱۳۴۵	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۲
۱	تهران	تهران	تهران	تهران	تهران	تهران
۲	کرج	کرج	کرج	کرج	کرج	کرج
۳	ورامین	ورامین	اسلامشهر	اسلامشهر	اسلامشهر	اسلامشهر
۴	شهریار	شهریار	ورامین	قرچک	قرچک	قرچک
۵	پیشوا	قرچک	ورامین	شهرقدس	شهرقدس	شهرقدس
۶	دماوند	شهریار	شهریار	ورامین	ورامین	ورامین
۷	استهباد	پیشوا	نظرآباد	اکبرآباد	اکبرآباد	اکبرآباد
۸	دماوند	دماوند	دماوند	نظرآباد	نظرآباد	نظرآباد
۹	نظرآباد	پیشوا	پیشوا	ملارد	ملارد	ملارد
۱۰	ملارد	مشهدگرد	مشهدگرد	پاکدشت	شهریار	شهریار
۱۱	مشهدگرد	رباط کریم	رباط کریم	شهریار	باقرشهر	باقرشهر
۱۲	استهباد	استهباد	استهباد	رباط کریم	پاکدشت	پاکدشت
۱۳		ملارد	ملارد	مشهدگرد	رباط کریم	رباط کریم
۱۴		فیروزکوه	فیروزکوه	پیشوا	مشهدگرد	مشهدگرد
۱۵		رودهن	رودهن	بهاهدشت	بوسهین	بوسهین
۱۶		لوسان	لوسان	دماوند	کمال شهر	کمال شهر
۱۷		فشم	فشم	بوسهین	بهاهدشت	بهاهدشت
۱۸		کیلان	کیلان	فیروزکوه	پیشوا	پیشوا
۱۹				جس آباد	رودهن	رودهن
۲۰				رودهن	دماوند	دماوند
۲۱				استهباد	فیروزکوه	فیروزکوه
۲۲				لوسان	محمدشهر	محمدشهر
۲۳				فشم	وحیدیه	وحیدیه
۲۴				چوارکوه	شریف آباد	شریف آباد
۲۵				کیلان	صباشهر	صباشهر
۲۶				نظرازان	چهاردفنگه	چهاردفنگه
۲۷				نظرازان	تیم شهر	تیم شهر
۲۸				نظرازان	کهن آباد	کهن آباد
۲۹				نظرازان	مشکین دشت	مشکین دشت
۳۰				نظرازان	گلستان	گلستان
۳۱				نظرازان	سفادشت	سفادشت
۳۲				نظرازان	لوسان	لوسان
۳۳				نظرازان	استهباد	استهباد
۳۴				نظرازان	فردوسیجه	فردوسیجه
۳۵				نظرازان	چوادیه	چوادیه
۳۶				نظرازان	کهریزک	کهریزک
۳۷				نظرازان	فشم	فشم
۳۸				نظرازان	شاهمشهر	شاهمشهر
۳۹				نظرازان	طاقان	طاقان
۴۰				نظرازان	آیسرد	آیسرد
۴۱				نظرازان	کیلان	کیلان

منبع: مرکز آمار ایران ، سالهای ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۷

کاهش نرخ رشد جمعیت شهر تهران طی سالهای ۱۳۶۶ تا ۱۳۸۶ (از ۱/۶۲ درصد به ۰/۴۸ درصد) بدین معنی نیست که تهران در طی این سالها مهاجر پذیر نبوده، بلکه کاهش جمعیت (سهم جمعیت شهر تهران از ۹۸/۷ درصد از کل جمعیت شهرهای استان به ۷۰/۹ درصد) به دلایلی چون اعمال برنامه های کنترل و جمعیت از یک سو و مهاجر فرستی تهران به نقاط جمعیتی پیرامون از سوی دیگر می باشد.

تهران از سال ۱۳۷۰ بنا به دلایل موانع کوهستانی در شمال، در جنوب به علت مجاورت با کویر و در غرب به علت اشباع شدن شهرنشینی، محور شرق را مورد دست اندازی قرار دارد.

محدوده مورد مطالعه (شهرهای رودهن و بومهن) به ترتیب در ۴۰ و ۵۰ کیلومتری شرق کلانشهر تهران واقع شده اند که شهر رودهن از لحاظ زمین شناسی دارای سازندهای نفوذ پذیر برای جریان آب بوده ولی بومهن دارای سازندهای نفوذ ناپذیر همراه با آهکهای ورقه ای است از لحاظ اقلیمی نیز تفاوتی در دو شهر مورد نظر وجود دارد به طوریکه رژیم بارش سالیانه در رودهن ۳۵۰ میلی متر و در بومهن ۳۱۹ میلی متر و متوسط دمای سالانه رودهن ۸/۵ درجه سانتی گراد در بومهن و ۱۱/۸ درجه سانتی گراد می باشد (سازمان زمین شناسی ۱۳۸۵ ، صص ۳۲-۱۷ ، سازمان هواشناسی کشور، سال ۱۳۸۵ ، صص ۱۵-۱۰).

در حقیقت تأثیر کلانشهر تهران درافزایش متغیرهای جمعیت شهرهای کوچکی چون رودهن و بومهن را باید در قانون ممنوعیت ایجاد واحدهای صنعتی در شعاع ۱۲۰ کیلومتری تهران و قرارگیری رودهن در نقطه اتصال ارتباط تهران با مناطق شمالی، جاذبه های تفریحی و آب و هوای مناسب رودهن ذکر نمود و بومهن را می توان شهری جهت سرریز جمعیت کم درآمد تهران تلقی نمود که ساکنین آن به تبع وضعیت اقتصادی خود به شهر بومهن موده اند. به عبارت دیگر عملکرد شهرهای رودهن و بومهن را در محور شرق تهران می توان در ارتباط مستقیم با کلانشهر تهران دانست و به همین دلیل فعالیتهای صنعتی و کارگاهی (بومهن) و خدماتی و ایجاد دانشگاه رودهن را

می توان ناشی از محدودیت هایی دانست که در تهران وجود دارد.

باید افزود که طی سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۷ جمعیت رودهن از ۱۲ هزار نفر به ۲۹ هزار نفر و جمعیت شهر بومهن از ۱۰ هزار نفر در سال ۱۳۶۵ به ۳۸ هزار نفر در سال ۱۳۸۶ افزایش یافت (مرکز آمار ایران، سالهای ۱۳۶۵ و ۱۳۸۷، صص ۱۰۲-۸۰).

لازم به ذکر است که مرور مطالعات انجام شده (مجموعه شهری تهران، طرحهای هادی شهرهای رودهن و بومهن) در ارتباط با روابط کلانشهر تهران با شهرهای پیرامونی حاکی از آن است که از جمله عوامل موثر در روند جمعیت پذیری شهرهای پیرامون، میزان فاصله با تهران، دوری و نزدیکی به مسیرهای اصلی ارتباطی، قیمت زمین و مسکن، میزان دسترسی به امکانات و خدمات و نیز فرصتهای شغلی جدید است. لذا این پژوهش با توجه به تجربیات فوق می خواهد به بررسی تأثیرات کلانشهر تهران بر متغیرهای جمعیتی شهرهای کوچک پیرامونی بپردازد. این تأثیرات در دو شهر مورد بررسی (رودهن و بومهن) به گونه ای متفاوت بر متغیرهای جمعیتی آشکار شده است.

مواد و روشها

مراحل این تحقیق عمدتاً مشتمل بر جمع آوری اطلاعات و آمار و مطالعات کتابخانه ای و میدانی وسیع بوده است که برخی از این اطلاعات با انجام مشاهدات عینی و برداشتهای حضوری به صورت تکمیل پرسشنامه صورت گرفته است. مقاطع آماری مورد استفاده سالهای ۱۳۴۵ تا ۱۳۸۷ را شامل می شود. حجم نمونه از روش نمونه گیری منطقه ای با اطمینان ۹۵ درصد تعیین شد و در نهایت با استفاده از نرم افزار SPSS و excel به تحلیل اطلاعات میدانی مبادرت شده است.

بحث و نتایج

در این قسمت از پژوهش به بررسی تطبیقی تأثیرات کلانشهر تهران بر متغیرهای جمعیتی شهرهای رودهن و بومهن پرداخته می شود.

جمعیت آبادیها:

دهستانهای شهرهای مورد مطالعه که در همجواری قرار گرفته تحت تأثیر تحولات ما در شهر جمعیتی متفاوتی داشته اند. (بومهن) از سال ۱۳۴۵ تا ۳۸۷۱ میانگین ۳۸۶۳ نفر افزایش مواجه بوده است در حقیقت میانگین نرخ رشد جمعیت دهستان سیاهرود در طی ۴۲ سال ۲/۴۸ درصد است. از جمله دلایل آن می توان به وجود کارگاههای کوچک صنعتی در شهر بومهن و نواحی پیرامونی آن و نیز مالکیت آسانتر زمینهای قابل تصرف اشاره نمود. دهستان آبعلی با میانگین ۴۱۵۷ نفر افزایش جمعیت و میانگین بعد خانوار ۴/۷۶ نفر و نرخ رشد ۱/۴۰ درصد علاوه بر نقش مکانی برای گذران اوقات فراغت در قبال تهران توانسته است مکان مناسبی برای جذب جمعیت نیز باشد.

بررسیها حاکی از آن است که در هستان آبعلی و سیاهرود در عین نوسانات قابل توجه در میانگین طبقات جمعیتی طی سالهای ۱۳۴۵ تا ۱۳۸۷، میانگین آبادیهای خالی از سکنه آبعلی ۱/۸۷ درصد کمتر از دهستان سیاهرود بوده است. مقایسه میانگین آمار مربوط به هر یک از طبقات جمعیتی نشان دهنده آن است که بالاترین میانگین (۵۲/۷۲ درصد) در دهستان آبعلی مربوط به روستاهای کمتر از ۱۰۰ نفر و کمترین میانگین متعلق به روستاهای ۱۰۰۰ تا ۲۴۹۹ نفری می باشد. دامنه تغییرات میانگین در دهستان سیاهرود از حداکثر ۳۸/۹۴ درصد (روستاهای کمتر از ۱۰۰ نفر) تا حداقل میانگین (۱/۰۵ درصد) روستاهای ۵۰۰ تا ۹۹۹ نفر متغیر است. (جدول شماره ۱)

بنابراین باید افزود که وضعیت جغرافیایی و مسئله دسترسی به راه از عوامل اثرگذار در تحولات جمعیتی آبادیهای مورد مطالعه بوده است. به عنوان مثال آبادیهایی که در دهستان سیاهرود و در کنار راه ارتباطی تهران- بومهن واقع شده اند (خرمدشت- سیاهسنگ- باغ گمیش) و امکان ایجاد صنایع کارگاهی در آنها وجود داشته است، به سرعت جمعیت پذیر شده اند.

آبادیهای دهستان آبعلی مثل آنا، پیست آبعلی و مشاء، سادات محله به دلیل شرایط آب و هوایی مساعد به عنوان مناطق بیلاقی مورد توجه مردم تهران قرار گرفته و دستخوش تغییرات جمعیتی شده است.

جدول شماره ۱- مقایسه میانگین توزیع جمعیت در طبقات جمعیتی دهستانهای آبعلی و سیاهرود از سال ۱۳۴۵ تا ۱۳۸۷ (به درصد)

دهستان سیاهرود	دهستان آبعلی	طبقات جمعیتی
۱۳/۶۶	۱۱/۷۹	خالی از سکنه
۳۸/۹۴	۵۲/۷۲	کمتر از ۱۰۰ نفر
۲۵/۲۵	۴/۵۴	۱۰۰ تا ۲۴۹ نفر
۱۲/۶۲	۱۰/۸۵	۲۵۰ تا ۴۹۹ نفر
۱/۰۵	۱۴/۵۷	۵۰۰ تا ۹۹۹ نفر
۸/۴۶	۵/۵۱	۱۰۰۰ تا ۲۴۹۹ نفر

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۴۵ تا ۱۳۸۷، صص ۲۶-۱۵-۴۲-۷.

جمعیت شهری:

مقایسه تغییرات میانگین جمعیت شهرهای رودهن و بومهن در جدول شماره ۲ ارائه شده است این اطلاعات نشان دهنده آن است که شهرهای رودهن و بومهن در سالهای ۱۳۴۵ تا ۱۳۸۷ به طور میانگین با ۱۰۳۸۸ و ۱۳۹۳۰ نفر افزایش جمعیت مواجه بوده اند. مقایسه میانگین نرخ رشد ۱۰ درصد در شهر بومهن با میانگین نرخ رشد ۸ درصد رودهن در طی ۴۲ سال مذکور بیانگر تفاوت های چشمگیری است.

جدول شماره ۲- مقایسه میانگین تغییرات جمعیت شهرهای رودهن و بومهن از سال ۱۳۴۵ تا ۱۳۸۷

شهر	۱۳۴۵ تا ۱۳۸۷	میانگین نرخ رشد (درصد)
رودهن	۱۰۳۸۸	۸

بومهن	۱۳۹۳۰	۱۰
-------	-------	----

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۴۵ تا ۱۳۸۷ صص ۶۳-۹۲-۸۳.

لازم به ذکر است که در سال ۱۳۷۵ عواملی چون مستقل شدن بومهن به عنوان شهر، اجاره بها مسکن، زمین ارزانتر، شرایط جذب کارگران غیرماهر در بخش صنایع کارگاهی، سهولت دسترسی و نزدیکی به شهر تهران تأثیر چشمگیری بر افزایش جمعیت این شهر داشته است. در صورتی که شرایط آب‌وهوایی مساعد و عملکرد بیلاقی - تفریحی و دانشگاهی رودهن از فاکتورهای بارزی است که سبب تغییرات جمعیتی در این شهر شده است.

ساختار سنی:

شهرهای رودهن و بومهن هر دو متأثر از شهر تهران به تناوب طی ۲۲ سال گذشته (۱۳۶۵ تا ۱۳۸۷) به صورت مرکز و کانونی مهاجرپذیر عمل کرده‌اند و به این دلیل نیز تغییرات قابل ملاحظه‌ای در گروه‌های عمده سنی این دو شهر صورت گرفته است بررسی تطبیقی این گروه‌ها در شهرهای رودهن و بومهن حاکی از تأثیر مکانیزم‌های متفاوت عوامل انسانی (عوامل درونی) در ترکیب سنی این دو شهر است همان‌طوری‌که اطلاعات نشان می‌دهد میانگین گروه سنی ۰ تا ۱۴ سال شهر بومهن ۳۰/۱۳ درصد و در شهر رودهن ۲۲/۶۳ درصد است. (جدول شماره ۳). در حقیقت این تفاوت را می‌توان به افزایش زاد و ولد بیشتر (ناشی از مهاجرت) در بومهن نسبت داد. میانگین درصد گروه‌های عمده سنی ۱۵الی ۶۴ سال در شهر رودهن نسبت به بومهن حدود ۴ درصد (۳/۹۶ درصد) افزایش نشان می‌دهد.

جدول شماره ۳ - مقایسه میانگین تغییرات درصد گروه‌های عمده سنی شهرهای رودهن و بومهن از

سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۷

گروه‌های عمده سنی شهر	۰ تا ۱۴ سال	۱۵ تا ۶۴ سال	بیشتر از ۶۵ سال
	رودهن	۲۲/۶۳	۷۲/۳۶
بومهن	۳۰/۱۳	۶۸/۴	۱/۴۷

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۷، صص ۹۲-۸۵-۸۳.

نکته جالب توجه در این اطلاعات وجود میانگین ۴/۹۹ درصدی گروه سنی بیشتر از ۶۵ سال در شهر رودهن است. به عبارتی دیگر این ارقام بیانگر وجود جمعیت سالخورده به منظور استفاده از شرایط بیلاقی شهر رودهن برای دوران کهولت و بازنشستگی است. به منظور تأیید مطالب فوق می‌توان به نتایج حاصل از پرسشگریهای میدانی از سرپرستان خانوار شهرهای مورد مطالعه نیز اشاره نمود:

با وجودی که پرسش‌شوندگان به طور تصادفی بررسی انتخاب شده‌اند ولی بیش از ۷۴/۶ درصد از جامعه نمونه در شهر رودهن در گروه سنی ۳۰ تا ۴۷ سال قرار داشته‌اند.

در صورتی که ۹۷/۸ درصد از پرسش‌شوندگان در شهر بومهن در گروه سنی ۳۰ تا ۴۷ سال و تنها ۰/۱ درصد از جمعیت در گروه سنی ۵۳ تا ۵۸ سال قرار می‌گرفته‌اند. این نکته بیانگر وجود جمعیت اندک سالخورده و ساختار جمعیتی جوان شهر بومهن می‌باشد.

تغییرات میانگین نسبت جنسی گروه‌های ۲۰ تا ۳۴ سال:

تغییرات میانگین نسبت جنسی گروه‌های سنی ۲۰ تا ۳۴ سال بر ویژگی‌های جمعیتی شهرهای رودهن و بومهن تأثیر گذاشته است. بر مبنای اطلاعات موجود شهر رودهن در سال ۱۳۶۵ و ۱۳۸۷ با ۱۱۱/۷ نفر و ۱۵۵/۲ نفر به ترتیب پائین‌ترین و بالاترین میانگین نسبت جنسی را دارا بوده است. میانگین ۲۰ ساله نسبت جنسی در این شهر ۱۳۳/۸ نفر می‌باشد. تغییرات میانگین نسبت جنسی در شهر بومهن با حداقل ۱۱۵/۱ نفر در سال ۱۳۶۵ تا حداکثر ۱۶۴/۴ نفر در سال ۱۳۸۳ متغیر بوده است. لازم به ذکر است که میانگین نسبت جنسی شهر بومهن طی سالهای ۱۳۸۷ و ۱۳۶۵ برابر با ۱۳۹/۸ نفر بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۷، صص ۸۹-۵۳-۳۳). از مطالب ذکر شده در بالا می‌توان نتیجه گرفت که در شهر رودهن مهاجرت‌ها عمدتاً خانوادگی ولی در بومهن بیشتر انفرادی بوده است. از طرف دیگر تفاوت‌های چشمگیری بین میانگین نسبت جنسی این دو شهر طی سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۷ به چشم می‌خورد.

میانگین نسبت جنسی شهر رودهن با ۱۰۵/۵ نفر نسبت به شهر بومهن (۱۱۵/۲ نفر) بیانگر افزایش تعداد مردان جویای کار بیشتر در بومهن می‌باشد. به عبارتی دیگر ایجاد فرصت‌های شغلی و فعالیت‌های صنعتی - کارگاهی در شهر بومهن امکان اشتغال بیشتر را برای مردان فراهم نموده است. (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۷، صص ۱۱۷).

مهاجرت: (زمینه و علل):

بررسی و شناخت مهاجرت در شهرهای رودهن و بومهن بیانگر تفاوت‌های چشمگیری در روند مهاجرت‌پذیری این شهرهاست

جدول شماره ۴ - مقایسه میانگین درصد مهاجر و شاخص مهاجرت‌پذیری مردان در شهرهای رودهن و

بومهن از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۷

بومهن	رودهن	شهر متغیر
۵۲/۹	۴۲/۴	میانگین درصد جمعیت
۳۷/۳	۲۲/۳	شاخص مهاجرت‌پذیری مردان

منبع: مرکز آمار ایران، (۱۳۶۵ تا ۱۳۸۷، صص ۲۷-۴۱-۳۲-۱۴).

بر مبنای اطلاعات جدول شماره ۴ میانگین درصد جمعیت مهاجر رودهن طی سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۷، ۴۲/۴ درصد از کل جمعیت بوده است. مقایسه این اطلاعات با ارقام شهر بومهن حاکی از روند روبه افزایش تعداد مهاجران مرد می‌باشد. به طوری که این شاخص در شهر بومهن رقم ۵۲/۹ درصد را نشان می‌دهد. در حقیقت این شاخص بیانگر آن است که بومهن ۱۱ درصد مهاجرت‌پذیرتر از رودهن بوده است. طی سالهای مذکور شاخص مهاجرت‌پذیری مردان در شهر رودهن رقم ۲۲/۳ درصد بوده است. این در حالی است که میانگین این شاخص در بومهن رقم ۳۷/۳ درصد را نشان می‌دهد. این نکته می‌تواند بیانگر مهاجرت مجردی و مرد گزینشی بیشتر شهر بومهن نسبت به شهر رودهن باشد. در راستای تأیید این مطالب به پرسشگری میدانی نیز مبادرت شده است. محل تولد ۳۳/۴ درصد از سرپرستان خانوار شهر بومهن استانهای آذربایجان شرقی و غربی بوده است و سایر استانها (اصفهان، لرستان،

مازندران، تهران و ...) در رتبه‌های بعدی قرار دارند. اطلاعات جمع‌آوری شده در زمینه محل تولد سرپرستان خانوار شهر رودهن بسیار متفاوت از شهر بومهن است.

رودهن با توجه به شرایط مناسب آب‌وهوایی و ساختار اجتماعی و اقتصادی جمعیت مکان مناسبی برای افرادی است که هم خواستار نزدیکی به شهر تهران و هم چنین نزدیکی به محل تولد خویش می‌باشند، بر مبنای اطلاعات میدانی ۴۴/۶ درصد از پرسش‌شوندگان محل تولد خود را تهران و ۳۲ درصد مازندران ذکر کرده‌اند مابقی (۲۳/۴ درصد) به ترتیب زادگاهشان را آذربایجان شرقی، گلستان، گیلان، سمنان و رودهن اعلام داشته‌اند. مقایسه محل تولد خانوارهای پرسش‌شونده رودهن با بومهن نشانگر تعدد بیشتر قومیت‌ها در شهر بومهن است به طوری که در بومهن بیشترین فراوانی به آذربایجانی‌ها اختصاص داشته و در میان پرسش‌شوندگان قومیت‌های دیگری چون کرد و لر به چشم می‌خورد. این نکته عمده‌تاً به خاطر شرایط کارگری حاکم بر اقتصاد این شهر می‌باشد که خود زمینه‌ساز جذب کارگر غیرماهر که طالب کار و مسکن ارزان قیمت می‌باشند شده است. در حالی که رودهن مکان مناسبی برای افراد تهرانی است که طالب دوری از مشکلات زیست‌محیطی شهر تهران و یا مازندرانی‌ها که به سبب اشتغال در تهران، شهری میان راهی چون رودهن را جهت نزدیکی به محل کار و محل تولد را برای زندگی انتخاب نموده‌اند.

☑ مقایسه تفاوت علت مهاجرت‌ها:

به منظور تحلیل عوامل مؤثر در تحولات جمعیتی شهر رودهن و بومهن به بررسی زمینه و علل عمده مهاجرت‌ها پرداخته می‌شود. از پاسخ‌های ارائه شده در مطالعات میدانی پیرامون علت مهاجرت از زادگاه، اکثریت پرسش‌شوندگان (سرپرستان خانوار) شهر رودهن (۷۱/۲ درصد فراوانی) درآمد اندک و نداشتن مسکن را علت مهاجرت ذکر نموده‌اند و بقیه به ترتیب ادامه تحصیل، نزدیکی به اقوام و نیاز به استراحت را به عنوان دلایل ارائه داده‌اند. در واقع در مقایسه با بومهن که تقریباً تمامی پرسش‌شوندگان (۹۱/۷ درصد) دلیل مهاجرت خود را پایین بودن درآمد، نداشتن مسکن و بیکاری ذکر نموده‌اند، رودهن از درصد کمتری در این زمینه برخوردار بوده است. در واقع ۳۰/۹ درصد از پرسش‌شوندگان علت مهاجرتشان از زادگاه را اختیاری (به علت ادامه تحصیل، استراحت و نزدیکی به اقوام) ذکر نموده‌اند.

پاسخ‌های ارائه شده در ارتباط با مدت اقامت پرسش‌شوندگان در شهر رودهن نشانگر این واقعیت است که عمده ساکنین جامعه نمونه در اصل مهاجر بوده‌اند. به عبارتی دیگر ۸۹/۴ درصد از جامعه نمونه در طی ۱۰ سال و حتی کمتر از آن به این شهر مهاجرت نموده‌اند و بقیه بین ۱۱ تا ۳۰ سال پیش، این شهر را برای سکونت انتخاب نموده‌اند. این اطلاعات در مقایسه با بومهن از درصد بالاتری برخوردار است (۷۸ درصد از ساکنان پرسش‌شونده شهر بومهن در ۵ سال و کمتر به بومهن مهاجرت نموده‌اند).

اکثریت پرسش‌شوندگان بومهنی بالا بودن هزینه زندگی و افزایش قیمت مسکن را انگیزه ترک شهر تهران بیان داشته‌اند که در زمره مهاجرت اجباری تلقی می‌گردد ولی غالب پرسش‌شوندگان شهر رودهن (۴۱/۸ درصد جامعه نمونه) در انتخاب این شهر، انگیزه اقتصادی چون ارزانی قیمت اجاره و مسکن را مدنظر قرار داده‌اند. عده‌ای به دلایلی چون آب‌وهوای بهتر، داشتن ویلا، ساکت بودن شهر، نزدیکی به تهران و محل کار و ادامه تحصیل را عامل عمده انتخاب این شهر برای سکونت ذکر نموده‌اند. به عبارت دیگر حدود ۶۰ درصد به دلایل اختیاری شهر رودهن را برای سکونت ترجیح داده‌اند که پاره‌ای از دلایل، نشان از اهمیت بنیان‌های طبیعی شهر رودهن دارد. در حالی که

این چنین انگیزه‌ای در میان پرسش‌شوندگان بومهن مشاهده نمی‌شود و اکثریت (۶۱/۷ درصد) به علت مشکلات اقتصادی چون افزایش قیمت زمین و اجاره‌بها به این شهر مهاجرت نموده‌اند.

لازم به ذکر است که بهره‌گیری از اعتبارات دولتی موجب تغییرات چشمگیری در وضعیت مالکیت قبلی و فعلی نیز شده است به منظور پی‌بردن به علل مهاجرت به رودهن و جاذبه‌های این شهر برای مهاجرین، سؤالاتی پیرامون وضعیت مسکن آنها و تسهیلات تهیه مسکن مطرح شد. از این رو تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده میدانی در ارتباط با وضعیت مسکن پرسش‌شوندگان، بر بهبود وضعیت آنها در ارتباط با مالکیت مسکن در این شهر (در مقایسه با قبل از مهاجرت) به رودهن مؤثر است. مقایسه وضعیت مالکیت مسکن قبلی و فعلی پرسش‌شوندگان بر افزایش مالکیت شخصی آنان در رودهن (نسبت به قبل از مهاجرت به این شهر) دلالت دارد. به طوری که قبل از مهاجرت فقط ۲۳/۸ درصد از پرسش‌شوندگان دارای مالکیت شخصی مسکن خود بوده‌اند در حالی که بعد از مهاجرت به رودهن ۴۷/۵ درصد آنان مالکیت شخصی داشته‌اند. وضعیت مسکن حدود ۱۹/۷ درصد نیز بعد از مهاجرت فامیلی و ارثی و بقیه (۳۲/۲ درصد) به صورت رهن و اجاره بوده است در حالی که قبل از آمدن به شهر رودهن رهن و اجاره غالب‌ترین (۹۶/۶ درصد) وضعیت مسکن پرسش‌شوندگان را تشکیل می‌داده است.

مقایسه وضعیت مسکن پرسش‌شوندگان روده‌نی با بومهنی نیز نشانگر این واقعیت است که پرسش‌شوندگان بومهنی نیز بعد از مهاجرت به این شهر از وضعیت مسکن بهتر چه از نظر مالکیت و چه از نقطه‌نظر مساحت برخوردار بوده‌اند. به طوریکه وضعیت مسکن افراد در بومهن قبل از مهاجرت فقط ۱۶/۷ درصد ملکی و بعد از مهاجرت به ۵۰ درصد ارتقاء یافته است.

با توجه به ترکیب شغلی جامعه نمونه رودهن که حدود ۴۷/۵ درصد آنان کارمند، نظامی و اساتید دانشگاه می‌باشند لذا وجود عامل ارزانی قیمت زمین در این شهر نسبت به تهران همراه با امکان استفاده از تسهیلات بانکی (توسط اداراتی چون دانشگاه امام‌حسین، دانشگاه آزاد، نیروی زمینی ارتش و ...) عامل ارتقای وضعیت مسکن بوده است، به طوری که ۸۳/۶ از پرسش‌شوندگان از تسهیلات وام بانکی استفاده نموده و ۱۶/۴ درصد از واگذاری زمین بهره‌مند شده‌اند. دامنه تغییرات وام‌های استفاده شده از یک تا پنج میلیون تومان بوده است که اکثریت (۳۴/۴ درصد) از وام‌های ۳ تا ۵ میلیون تومان استفاده نموده‌اند.

اما در شهر بومهن علاوه بر عوامل جاذب جمعیت (اشتغال، ارزانی قیمت زمین و مسکن) می‌توان به امکان بازپرداخت وام با انگیزه استفاده از تسهیلات بانکی که سبب مالکیت شخصی برای ساکنین شده اشاره نمود. از میان پرسش‌شوندگان ۴۶/۷ درصد از وام بانکی جهت خرید منزل استفاده نموده‌اند و تسهیلاتی چون واگذاری زمین از طرف ادارات دولتی مثل اداره اوقاف و بنیاد مسکن انقلاب اسلامی را به علت پایین بودن فراوانی آن (۶/۷ درصد) می‌توان محرک عمده‌ای در این نوع مالکیت محسوب نمود.

مقایسه استفاده از تسهیلات بانکی شهرهای رودهن و بومهن بیانگر آن است که واگذاری زمین و اعتبارات توسط نهادهای دولتی بدلیل وضعیت اشتغال دولتی ساکنین در شهر رودهن موجب گردیده که میزان استفاده از این گونه وام‌ها در شهر رودهن حدود ۲۱/۳ درصد (نسبت به شهر بومهن) بیشتر باشد و حتی مبلغ وام‌های مورد استفاده در شهر رودهن در مقایسه با بومهن نیز قابل توجه است به طوری که اکثریت پرسش‌شوندگان (۳۴/۴ درصد) در شهر رودهن از وام‌های ۳ تا ۵ میلیون تومان استفاده نموده‌اند در صورتی که در بومهن این فراوانی (۳۳/۳ درصد) تا حداکثر یک میلیون تومان اعلام شده است. (مطالعات میدانی، ۱۳۸۷).

بعد خانوار:

مقایسه میانگین بعد خانوار شهرهای رودهن و بومهن بیانگر تأثیرات متفاوت مهاجرت‌ها بر زاد و ولد از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۵ می‌باشد. همانگونه که اطلاعات جدول شماره ۵ نشان می‌دهد میانگین بعد خانوار شهرهای رودهن و بومهن طی سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۷ به ترتیب برابر با ۴/۵ و ۵/۶ نفر بوده است. به دنبال افزایش میانگین گروه‌های سنی ۲۰ تا ۳۴ سال در شهر بومهن (۴۰/۱۴ درصد) که عمدتاً در سنین باروری قرار دارند، بر تعداد گروه‌های سنی صفر تا ۱۴ سال این شهر نیز افزوده شده و میانگین بعد خانوار این شهر بیشتر از شهر رودهن افزایش یافت. این درحالی است که شهر رودهن به دلیل افزایش اندک زاد و ولد جمعیت مهاجر، میانگین بعد خانوار آن به ۴/۵ افزایش یافت.

در مجموع می‌توان گفت که طی ۲۰ سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۷ گذشته روند رشد رو به تزاید گروه‌های سنی ۲۰ تا ۳۴ سال که در سنین ازدواج و باروری هستند با توجه به وضعیت اقتصادی- اجتماعی ساکنین بومهن که معمولاً از سطح پائین سواد و توان اقتصادی برخوردارند، موجب افزایش زاد و ولد بیشتر بومهن (نسبت به رودهن) گردیده است.

در تأیید این ادعا می‌توان به نتایج حاصل از پرسشنامه‌ها نیز استناد نمود. زیرا تعداد فرزندان سرپرستان خانوار پرسش‌شونده در بومهن نیز بیانگر بالا بودن باروری ناشی از ساختار اقتصادی و اجتماعی ساکنین بومهن است. به طوری که ۹۱/۷ درصد خانوارها دارای ۴ تا ۱۰ فرزند بوده‌اند در میان این افراد بیش از ۳۸ درصد دارای ۶ تا ۱۰ فرزند می‌باشند این امر نه تنها می‌تواند در تأیید وضعیت اقتصادی- اجتماعی بافت کارگری و پایین بودن سطح سواد و وجود قومیت‌های مختلف در این شهر باشد بلکه می‌تواند عامل مهمی در چرایی مهاجرت آنها به این شهر نیز باشد.

جدول شماره ۵- مقایسه تغییرات بعد خانوار شهرهای رودهن و بومهن از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۷

سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۷		شهر متغیر
بومهن	رودهن	
۴۰/۱۴	۲۹/۳۴	میانگین جمعیت ۲۰ تا ۳۴ سال
۵/۶	۴/۵	میانگین بعد خانوار

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۷، صص ۲۲۳-۹۳-۸۵.

اطلاعات جمع‌آوری شده میدانی در ارتباط با تعداد فرزندان پرسش‌شوندگان رودهن دلالت بر بالا بودن تعداد خانوارهای ۳ فرزند با ۶۳ درصد فراوانی، ۴ فرزند با ۱۲/۳ درصد و سپس به ۱ فرزند با ۸/۲ درصد فراوانی) و بقیه با ۴/۲ درصد فراوانی به ۵ و ۶ فرزند و کسانی که فرزند نداشته‌اند اختصاص داشته است. بعد خانوار این شهر در مقایسه با بومهن بسیار متفاوت می‌باشد به طوری که ۹۱/۷ درصد از خانوارهای پرسش‌شونده بومهن دارای ۴ تا ۱۰ فرزند بوده‌اند. در حقیقت ۳۶ درصد از خانوارها دارای ۶ تا ۱۰ فرزند بوده‌اند که این نکته نشانگر تفاوت چشمگیر در بافت جمعیتی و ساختار اجتماعی جمعیت است.

سواد:

بررسی و مقایسه میانگین سطح سواد این دو شهر نیز در تأیید ویژگی‌های متفاوت اجتماعی جمعیت شهرهای رودهن و بومهن می‌باشد.

شهر رودهن به دلیل برخورداری از وجود دانشگاه آزاد و تأثیر آن بر وضعیت اجتماعی و فرهنگی دارای جمعیتی باسوادتر بوده و در واقع آمارها بیانگر آن می‌باشد که جمعیت مهاجر آن نسبت به بومهن دارای سطح تحصیلات بالاتری است. میانگین سطح سواد در شهر رودهن ۸۷/۷ درصد است. این میانگین ۴۶ درصد آن به مردان و ۴۲ درصد به زنان تعلق دارد. در صورتی که میانگین سطح سواد بومهن بسیار پایین‌تر می‌باشد به طوری که ۶۶ درصد از جمعیت این شهر باسواد بوده‌اند. افزایش تعداد باسوادان در شهر رودهن علاوه بر نشان از تاثیرپذیری این شهر از عملکرد دانشگاه، حاکی از مهاجرت اقشار باسواد به این شهر نیز خواهد بود مقایسه سطح سواد زنان در رودهن بیانگر افزایش یک‌ونیم برابری نسبت سواد زنان در بومهن است.

اطلاعات به دست آمده از پرسشنامه‌ها نیز تفاوت‌های بارزی را میان این دو شهر نشان می‌دهد. بررسی سطح تحصیلات سرپرستان خانوارهای شهر رودهن نیز بیانگر نکات بسیار جالبی است به طوری که سطح تحصیلات پرسش‌شوندگان نشانگر فزونی افراد با مدرک دیپلم و بالاتر می‌باشد. از این رو ۳۷/۷ درصد از پرسش‌شوندگان دارای مدرک دیپلم، ۱۲/۳ درصد کاردانی، ۲۱/۳ درصد کارشناسی، ۸/۲ درصد کارشناسی ارشد و ۲/۵ درصد دکتری بوده‌اند. در میان پرسش‌شوندگان ۱۴/۸ درصد دارای مدرک ابتدایی سیکل تا دیپلم بوده و فقط ۳/۲ درصد در سطح خواندن و نوشتن و یا بی‌سواد بوده‌اند و در واقع ۴۴/۳ درصد از پرسش‌شوندگان دارای مدرک کاردانی و بالاتر تا سطح دکتری بوده‌اند.

بررسی سطح تحصیلات سرپرستان خانوار بومهن نیز در تأیید ساختار اجتماعی جمعیت ساکن در شهر بومهن می‌باشد. از این رو بیش از ۹۸ درصد سرپرستان خانوار پرسش‌شونده به ترتیب در حد تحصیلات ابتدایی (۳۰ درصد) خواندن و نوشتن (۲۱/۷ درصد) بی‌سواد (۱۶/۳ درصد) سیکل (۱۳/۳ درصد) سیکل تا دیپلم (۸/۳ درصد) بوده‌اند که این نکته در تأیید کارگری بودن شهر و رشد صنایع کارگاهی و غیر ماهر این شهر است. ۱/۷ درصد دارای مدرک کاردانی و مدرکی بالاتر از این در میان پرسش‌شوندگان مشاهده نشده است. این مهم نشانگر بالا بودن سطح تحصیلات ساکنین رودهن نسبت به بومهن نسبت به بومهن می‌باشد و در نهایت نشانگر ساختار اجتماعی بالای این شهر می‌باشد البته در این راستا تأثیر دانشگاه آزاد رودهن را در بالا رفتن سطح سواد و جذب مهاجرین باسواد نباید نادیده گرفت (مطالعات میدانی، ۱۳۸۷).

نتیجه‌گیری:

این پژوهش منتج به نتایجی شده است که به قرار ذیل است:

☑ دهستانهای ابعلی (رودهن) و سیاهرود (بومهن) تحت تأثیر جاذبه شهر تهران، افت‌وخیزهای جمعیتی متفاوتی داشته‌اند. دهستان سیاهرود با میانگین نرخ رشد ۲/۴۸ درصد و ابعلی با میانگین نرخ رشد ۱/۴۰ درصد طی ۴۲ سال (۱۳۴۵ تا ۱۳۸۷) گذشته به ترتیب بیانگر تأثیر نقش مکان جغرافیایی به منظور گذاران اوقات فراغت و احداث کارگاههای صنعتی بوده‌اند.

☑ طی سالهای ۱۳۴۵ تا ۱۳۸۷ شهرهای رودهن و بومهن به ترتیب به طور میانگین دارای نرخ رشد ۸ درصد و ۱۰ درصد بوده‌اند. عوامل مؤثر بر این نرخ رشد را می‌توان به عملکرد خدماتی و دانشگاهی شهر رودهن و زمینه‌های مساعد جذب کارگران غیرماهر در صنایع کارگاهی بومهن نسبت داد.

☑ مقایسه تطبیقی گروه‌های عمده سنی شهرهای مورد مطالعه حاکی از تأثیر متفاوت و متناوب کلانشهر تهران می‌باشد. افزایش زاد و ولد بیشتر ناشی از مهاجرت در شهر بومهن سبب افزایش میانگین گروه سنی ۰ تا ۱۴ سال بومهن (۳۰/۱۳ درصد) نسبت به رودهن (۲۲/۶۳ درصد) شده است. ۴/۹۹ درصد از جمعیت رودهن نیز در گروه سنی بیشتر از ۶۵ سال قرار گرفته‌اند، این نکته نشان از تعداد بیشتر جمعیت سالخورده بیشتر شهر رودهن نسبت به بومهن (۱/۴۷) است.

☑ مهاجرت جمعیت گروه سنی ۲۰ تا ۳۴ سال در هر دو شهر عامل اصلی بالا بودن نسبت جنسی است ولی میانگین این نسبت طی سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۷ در شهر رودهن ۱۳۳/۸ نفر و در شهر بومهن ۱۳۹/۷ نفر است که به ترتیب دلالت بر مهاجرت خانوادگی و مجردی در این دو شهر دارد.

☑ اطلاعات مربوط به علت مهاجرتها نیز در شهرهای مذکور با همدیگر متفاوت است به طوری که ۹۱/۷ درصد از سرپرستان خانوار علت مهاجرت به بومهن را پائین بودن درآمد و ۴۱/۸ درصد از سرپرستان خانوار رودهن دلایل مهاجرت را استراحت، نزدیکی به اقوام، آب‌وهوای مناسب شهر رودهن ذکر کرده‌اند. ☑ مقایسه میانگین بعد خانوار نیز حاکی از افزایش گروه‌های سنی ۲۰ تا ۳۴ سال و در نتیجه افزایش بعد خانوار بومهن (رقم ۵/۶ نفر) در مقابل ۴/۵ نفر در شهر رودهن است.

بررسی میانگین سطح سواد رودهن و بومهن نیز بیانگر افزایش شاخص باسوادی بیشتر رودهن (۸۷/۷ درصد) نسبت به بومهن (۶۶ درصد) است. از دلایل افزایش این شاخص در رودهن می‌توان به تأثیر دانشگاه بر وضعیت اجتماعی و فرهنگی رودهن اشاره نمود. اطلاعات پیمایشی از سرپرستان خانوار نیز در تأیید سطح باسوادی بالاتر رودهن است. به طوری که ۴۲/۷ درصد از پرسش‌شوندگان در رودهن دارای مدرک کاردانی و بالاتر بوده‌اند. این دو حاکی است که تنها ۱/۷ درصد از جامعه نمونه در بومهن دارای مدرک کاردانی می‌باشند.

منابع

- ۱- سازمان زمین شناسی کشور (۱۳۸۵) گسترش سازندهای زمین شناسی در حوضه شرق تهران.
- ۲- سازمان هواشناسی کشور (۱۳۸۷) گزارش شرایط اقلیمی شهرهای رودهن و بومهن.
- ۳- مرکز آمار ایران (۱۳۸۷) آمارهای منتخب استان تهران، معاونت آمار و انفورماتیک .
- ۴- مرکز آمار ایران (۱۳۶۵) سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهرستان دماوند، شهر رودهن.
- ۵- مرکز آمار ایران (۱۳۶۵) سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهر تهران، شهرستان شمیرانات.
- ۶- مرکز آمار ایران (۱۳۸۷) نتایج اولیه سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهر رودهن.
- ۷- مرکز آمار ایران (۱۳۸۷) سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهر بومهن.
- ۸- مرکز آمار ایران (۱۳۴۵) فرهنگ آبادیهای شهرستانهای دماوند و شمیرانات.
- ۹- مرکز آمار ایران (۱۳۶۵) فرهنگ آبادیهای شهرستانهای دماوند و شمیرانات.
- ۱۰- مرکز آمار ایران (۱۳۷۵) فرهنگ آبادیهای شهرستانهای دماوند و شمیرانات.
- ۱۱- مرکز آمار ایران (۱۳۸۷) گروه بندی جمعیتی نقاط روستایی استان تهران.
- ۱۲- مرکز آمار ایران (۱۳۵۵) نتایج سرشماریهای عمومی نفوس و مسکن شهرستان دماوند.
- ۱۳- مرکز آمار ایران (۱۳۷۵) نتایج سرشماریهای عمومی نفوس و مسکن شهرستان تهران.
- ۱۴- مرکز آمار ایران (۱۳۸۷) گزیده آمار شهر تهران، شهر بومن.
- ۱۵- مرکز آمار ایران (۱۳۷۵) آمارهای منتخب شهرستانهای استان تهران، دماوند و شهر رودهن.

- ۱۶- مرکز آمار ایران (۱۳۷۵) سنتز آمارهای جمعیتی شهرستان تهران، معاونت آمار و انفورماتیک.
- ۱۷- مرکز آمار ایران (۱۳۸۷) گزیده آمار شهرستان دماوند، شهر رودهن.
- ۱۸- مرکز آمار ایران (۱۳۷۵) وضعیت اقتصادی و اجتماعی شهرستان دماوند، شهر رودهن.
- ۱۹- مرکز آمار ایران (۱۳۷۵) وضعیت اقتصادی و اجتماعی شهرستان تهران، شهر بومهن.
- ۲۰- مرکز آمار ایران (۱۳۷۵) نتایج تفصیلی سرشماریهای عمومی نفوس و مسکن شهرستانهای دماوند و تهران.
- ۲۱- مرکز آمار ایران (۱۳۸۷) خلاصه نتایج سرشماریهای عمومی نفوس و مسکن شهرستان تهران، وضعیت اقتصادی اجتماعی فرهنگی .
- ۲۲- مطالعات میدانی (۱۳۸۷) پرسشنامه های سرپرستان خانوار شهرهای رودهن و بومهن.
- ۲۳- مهندسين مشاور شارمند (۱۳۷۵) طرح های شهرهای بومهن و رودهن.
- ۲۴- وزارت مسکن و شهرسازی (۱۳۸۷) مجموعه سنتز نتایج مطالعات طرح مجموعه شهری کلانشهر تهران، جلد اول تا چهارم.

25- Lyunk,F(2007) planning for ecological communities, London.